

Irmingær, Viceadmiral.
 F. C. Bruun, Legationsraad.
 Bornemann, Kammerherre, Bjærgbygaard.
 Hennings, Kand. polit., Direktør.
 Fr. Trap, Konsul, Trykkeriejer.
 Schütte, Kammerherre, til Bygholm.
 Sporon, Kammerjunker og Jagtjunker, Skovrider, Stendalgaard.
 Schoustrup, Kommandør.
 Ruben, portugisisk Generalkonsul.
 P. Lindegaard, Fabrikant.
 Lindegaard, Frue.
 Neijendam, Grosserer.
 Isberg, Grosserer.
 Schulz Zeuthen, Greve, Tølløse.
 Rafn, D., Frøken.
 Rafn, Christiane, Frøken.
 Rafn, H., Frøken.
 Rafn, Caroline, Frøken.
 Rafn, H., Adjunkt i Roskilde.
 Hs. Højhed Johan, Prins til Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg.
 U. A. Holstein, Greve.

Johanne Bartholin, Stiftsdame, Holsteinborg.
 E. Neergaard, Enkefrue.
 V. Holstein, Komtesse, Sofiehøj.
 Holmblad, Etatsraad.
 H. V. Grevenkop-Castenskiold, Kammerj., Frederikslund.
 Vahl, Provst, Karrebæk.
 Fugl, Proprietær.
 Reusch, Assistent ved det geologiske Museum i Kristiania.
 Sommer, Fabrikant, Buenos Aires.
 A. de Richelieu, Marinekaptajn hos Kongen af Siam.
 Christiansen, Kaptajn i Siam.
 Rothe, kgl. Slotsgartner.
 de Sehested, Kammerherre, Broholm.
 Madsen, C. L., Overkrigskommissær.
 Lüttichau, Kammerherre, Tjele.
 Bille, Kammerherre, Dr. juris, London.
 Hs. Højhed Wilhelm, Prins af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg.
 Madsen, H. P., Apotheker.
 Nielsen, Generalkonsul, Rio Janeiro.
 Dickson, O., Dr. phil., Grosserer, Göteborg.
 Unna, dansk Konsul paa Sandwichsøerne.

Selskabet tæller i alt 1212 Medlemmer, hvoraf 50 ere livsvarige og 1162 ere ordinære Medlemmer; af de sidste ere 311 Damer og 276 bo uden for Kjøbenhavn.

Selskabets *Kasserer* (og tillige dets Hovedkommissionær) er Dhrr. Boghandlere *P. Hauberg & Comp.*, og dets *Revisorer* ere *H. Werlün*, Fuldmægtig i Finansministeriet, og *H. J. Wulff*, Redaktør.

I det tredje Møde for Vinteren 1880—81 holdt Prof. *Ussing* et Foredrag om Udgravningerne i Olympia og dernæst gav Prof. *Erslev* nogle Oplysninger om de sidste Aars Højdemaalinger i Danmark.

I det fjerde Møde gav Premierløjtnant i Flaaden *A. Horgaard* en Fremstilling af Tjukthjerne og dernæst foreviste Kapt. *Hoffmeyer* nogle nye meteorologiske Instrumenter.

Topografiske Smaating fra Kjøbenhavns Omegn, af L. Both, Premierløjtnant, Topograf.

I Anledning af Prof. *Ed. Erslevs* og Fuldmægtig *P. M. Stolpes* mindre Meddelelser her i Tidsskriftet om Kirsten Pål og om den efter hende opkaldte Kilde*), ligesom ogsaa i Anledning af Stolpes Artikel i „Danske Samlinger“**) være det mig tilladt at fremkomme med de følgende Smaabemærkninger. Et Punkt som denne Kilde frembyder en flersidig Interesse, og det lønner derfor nok Umagen at dvæle derved, især da man som Følge

af Æmnets Natur ogsaa let kommer til at omhandle andre Punkter i Kjøbenhavns Omegn.

1.

Allerede i Pavedømmets Tid havde Kjøbenhavn paa sine Enemærker uden for de daværende Volde et Sted, hvor Folk søgte hen for ved Badning at finde Lise for deres legemlige Lidelser. Om dette Sted, der laa i Nærheden af Stranden, hvor nu Nyheder er, siger *H. v. Zesterflet* i Aaret 1600*):

*) Geogr. Tidsskr. 4de Bind. 1880. S. 83.

**) Vartov Kilde og Holbergs Kilderejse. Danske Samlinger. Anden Række. 6te Bd. 1877—79. S. 269.

*) Suhm. Nye Samlinger til den danske Historie. 3dje Bd. 1794. S. 97.

„Nær ved Havnen er en Steendæmning, som strækker sig langt ud i Dybet; den kaldes St. Annæ Broe, og her er det meget bequent at bade sig.“

I Nærheden af dette Sted var der fremdeles bygget et Kapel, som hed *St. Annæ Kapel*, og herom siger *Jens Lauritsen Wolf*^{*)}:

„Neden for imellem disse Kgl. Mayes. Boder eller Huse (Nyboder) og Stranden, hafver der udi den fordum Papistiske Tid, standet it Capel, som kaldes S. Anne Capel, hvor fra var lagt en Bro, med store Kampe Steene ud i Stranden, at de som til Skibs ankom, kunde derpaa gaa i Land, op til Capellet, der at gjøre Offer, om de vaare med nogen Skrøbelighed belad, der efter at komme til deres Helbred igjen, oc hafver jeg udi min Barndom hørt aff gamle Folk sige, at der samme Capel bleff ødelagt, fantes der nogle Læs Krøcker, som Krøblinge hafde kast der, oc ganget fra.“

Dette skrev Wolf Aar 1654, og da han i Fortalen til Bogen fortæller, at han dengang var „i sit 70 Alders Aar paa det andet“, kunne de gamle Folk, der vare hans Hjemmelsmænd, godt selv have været Øjenvidner til Kappellets Nedbrydelse, om dette end skete kort efter, at Luthers Lære havde fortrængt Papismen i Hovedstaden. I hvert Fald er der ingen Grund til at tvivle paa Udsagnets Rigtighed, fordi der ligger et for langt Tidsrum mellem Tildragelsen og Fortællingen derom.

Som man véd, bleve de katolske Skikke trods den nye Lære ingenlunde med ét Slag udryddede blandt Almuen; Befolkningen har derimod vedblevet at fastholde Troen paa vidunderlige Helhredelser, der knyttede sig til visse bestemte Steder, især Kilder. Man kan derfor ogsaa indse, at Kjøbenhavns Almue i Fyrstningen har været i Forlegenhed for at finde nye Valfartsteder, da det gamle St. Annæ Kapel var bleven ødelagt. Under disse Forhold kan man ogsaa nok tænke sig, at den Kilde, som *Kirstine Pil* har „fundet og opdaget Anno 1583“ i Skoven ikke langt fra Hovedstaden, kan have været et nyt Valfartsted at søge hen til. Noget som helst Vidnesbyrd for, at man paa den Tid har søgt hen til Kirsten Pils Kilde har man imidlertid ikke.

Naar det i Kildeindskriften hedder, at Kirsten Pil har fundet og opdaget Kilden, maa der vel sagtens ved disse Udtryk forstaas, at hun, efter at have fundet Kilden, havde lært dens Lægedomskraft at kjende, og for at Offentligheden skulde tro hende paa hendes Ord, maa Kirstine Pil rimeligvis have været en ikke utroværdig Person. Naar derfor Fuldmægtig *Stolpe* i sin mindre Meddelelse her i Tidsskriftet fremsætter den Mulighed, at Kirsten Pil, der 1583 opdagede Kilden, kunde være identisk med en i Aaret 1744—45 for Kogleri og andre lignende Forhold tiltalt Kvinde, i det han mener, at

*) *Encomion Regni Daniæ*. 1654. S. 376.

Indskriften kunde være falsk med Hensyn til Aars-tallet, synes denne Mening ikke at fortjene Tiltro. Det vilde nemlig være utilladeligt at tro, at Stiftsbefalingsmand Reventlau skulde tillade, at der i en kongelig Domæne blev rejst et Minde for en berygtet Kvinde, tilmed i Forbindelse med hans eget hæderlige Navn. Og dernæst maa det mulig antages, at det mere var som bekjendt Mand i Egnen end som Stiftsbefalingsmand, at han kjendte Kildens Fortid og lod Indskriften sætte. Man maa nemlig huske, at en Reventlau allerede af Kong Kristian den tredje Aar 1545 blev forlenet med Hvidøre^{*)}, som kun ligger en ha Fjerdingvej fra Kilden, samt at Familien Reventlau senere i Stiftsbefalingsmandens Opvæxt ejede og beboede Gaarden Frydenlund, der ligger ved den modsatte Udkant af Dyrehaven^{**}). Det er derfor højst rimeligt, at Stiftsbefalingsmanden har været saa lokaliseret i Egnen og dens Historie, at han godt vidste, hvad han lod skrive ved Kirsten Pils Kilde. Fremdeles maa man ikke glemme, at Navnet Pil ikke har været ukjendt i det mindste fra det sextende Aarhundrede og op til vore Dage, hvor man finder det f. Ex. i Kjøbenhavns Vejviser. Som et Exempel paa at der virkelig levede Folk i Kjøbenhavn ved Navn Pil paa den Tid, da Kilden blev opdaget, kan anføres, at et Thingsvidne i en Sag, der verserede for Kjøbenhavns Byret i November 1587, hed „Hanns Piill“^{***}) Navneligheden med hin Kvinde fra en hel anden Tid kan derfor ikke berettigede til paa Grund af Navnets Sjældenhed at nære Tvivl om Sandheden af den Indskrift, som Øvrigheden har til-ladt at anbringe over Kirsten Pils Kilde.

Endelig maa man fremhæve, hvad der er aldeles afgjørende, at Dr. *Joh. Chr. Lange*†), sex Aar efter, at Indskriften er sat, bruger det Udtryk: „Denne Kilde er de; eeneste iblant dem, som os hidindtil ere bleven bekiendte, *hvis Fødsels-Aar er vitterligt*“, og saa med-deler han Indskriften. Noget saadant vilde han selvfølgelig ikke have fremført, dersom en Jordemoder Kirsten Pil saa Aar i Forvejen havde opdaget Kilden. Indskriftens Rigtighed maa man derfor lade staa ved Magt, indtil vægtigere Forkastelsesgrunde kunne frem-føres, g jeg kan heller ikke se andet, end at vi i dette Øjeblik maa gjentage *Werlauffs* Ord: „Hvo denne Kir-stine Pil egentlig har været, derom har hverken Historie

*) *F. R. Friis*. Optegnelser om Gjentofte Sogn. 1877. S. 66.

***) Danmarks Slotte i 24 Kobber af *I. I. Bruun*. 1805. Frydenlund.

****) Kjøbenh. Diplomatarium. 1ste Bd. 1872. S. 553.

†) Lære om de naturlige Vande. 1756. S. 63.

eller Sagn opbevaret os mindste Efterretning^{*)}). Naar *T. C. Bruun* i sit Digt „Kildereisen“, (i 6 Sange, Kjøbenhavn 1818) fortæller, at Kirsten Pil var eneste Datter af Ridder Erik Bjørn og at hun endte sit Liv som Eneboerske i Dyrehaven, hvor hun „plantede en Grædepil“ foran sin Dør, har dette selvfølgelig intet at sige. Det er nemlig kun Digt ligesom noget lignende i *Oehlenschlägers* „Sankt Hans Aftenspil“ fra 1802.

For øvrigt er med Hensyn til Besøg af Badegjæster *Vartov Kilde* rimeligvis gammel. 1585 indrettedes nemlig det nuværende Gammel Vartov til Gjæstgiveri, og den 28de November samme Aar fik Peder Kjønu Privilegium paa at drive dette Gjæstgiveri^{**)}. Da nu den gamle Vartov Kilde ligger lige ved Gammel Vartov, kun paa den anden Side af Vejen i nuværende lille Tuborgs Gaard (altsaa ikke, som Stolpe mener, paa den østlige Side i Ejendommen Nr. 24 paa Kjøbenhavns Grund) er det tænkeligt, at denne Kilde har trukket Folk til, ja! maaske er den endogsaa Grunden til, at der blev Gjæstgiveri i Vartov.

Vartov Kilde er nemlig ikke alene meget righoldig, saa at der aldrig, end ikke i den stærkeste Tørke er Tale om Vældets Formindskelse; men Vandet er ogsaa klarere, koldere og mere rentsmagende end i de andre Kilder i Omegnen. Det holder i Gjennemsnit Aaret rundt over 7° C. og staar næsten lige til Jordens Overflade. Nu er der imidlertid for Bekvemmeligheds Skyld rejst en Pumpe i Kilden, saa at Vandet pumpes frem, og det har der maaske været i Aarhunderer; Pumper vare nemlig allerede i Brug i Kristian den fjerdes Tid, i det *Wolf*^{***)} fortæller, at denne Konge lod rejse Poster paa Gaderne i de Skipperboder, som han indrettede ved Bremerholm. Punktet, hvor denne Kilde ligger, er paa et haandtegnet Specialkaart over Gammel Vartov og Omgivelse fra Aaret 1734, som findes i Kaptajn Agerholms Samling af Plauer, Kaart og Tegninger Kjøbenhavn vedrørende, betegnet med en Bygning af ubetydelige Dimensioner, der kaldes „Munken“. Dr. Lange^{†)} omtaler ikke denne Kilde, skønt han nævner *St. Hans Kilde* ved Kildendal, saa vel som Pumpen i Tuborg og Brønden i Gammel Vartovs Gaard, der den Gang nylig var gravet. Man kunde derfor mulig tro, at Vartov Kilde den Gang var bleven fortrængt af *St. Hans Kilde*; men rimeligere er det, at Lange ved Pumpen i Tuborg har ment Pumpen i Lille Tuborg; der er det samme som Vartov Kilde.

*) Historiske Antegnelser til L. Holbergs Lystspil 1ste Bd. 1838. S. 215.

**) Kjøbenh. Diplom. 3det Bd. 1874. S. 425.

***) l. c. S. 159.

†) l. c. S. 61.

Med Hensyn til *St. Hans Kilde* er det ingenlunde sikkert, at det er den rigtige *St. Hans Kilde* ved Strandvejen, som Stolpe har fundet i Ejendommen Nr. 24, det forhenværende Kildendal. Et haandtegnet Kaart i det kongl. Gehejmearkiv (Maalestok 1 : 3265), som indeholder en Resolution med Hensyn til Vejen, der fører til Gammel Vartov og som er undertegnet af Kongen den 19de April 1690, taler i det mindste derimod. Dette Kaart viser nemlig foruden Gammel Vartov et Fiskerhus, som ligger i nuværende Vilhelmsdals Have nord for denne Ejendoms nuværende Bygning lige ud for Skjelgroften, der løber til Stranden mellem Gjentofte og Kjøbenhavns Jorder, en anden Bygning, hvor nuværende Vilhelmsdal er, en Bygning, hvor Vangehuset er, og en lille Bygning, omtrent hvor Sølund nu ligger mellem Strandvejen og Stranden, samt en Kilde eller et lille Vandhul paa det Sted, hvor der endnu findes en righoldig Kilde ved Huset Nr. 32, en Parcel af Bager Scherfigs Ejendom. Nu pumpes Vandet op af denne Kilde ved Hjælp af en lille Jærnpumpe; men i selve Beholderen staar Vandet næsten lige til Jordens Overflade, og Kilden er righoldig. Derimod findes der paa det nævnte Kaart ingen Kilde i Nr. 24. Vartov Kilde ses ikke, da den ligger uden for Kaartets Omraade. Kommer nu hertil, som Stolpe har meddelt i „Danske Samlinger“ at en Traktør, der boede i Kildendal, 1725 anbefalede sig med alt, lige til „den friske Luft“, uden at nævne nogen Sundhedskilde, hvad der dog burde komme først, og at Ejendommen Kildendal i Anledning af Salg 1720 beskrives i yderste Detail, uden at der nævnes nogen Kilde, synes det, som om Ejendommen Kildendal den Gang ikke har haft nogen Kilde paa sin Grund, men at Kilden maa have været et eller andet Sted i Nabolaget. Endelig synes Stedet Kildendal rent at være forsvunden mellem 1734, da det findes paa Agerholms Kaart, og 1744, da det mangler paa et meget detailleret originalt Kaart over Egnen (i Maalestok 1 : 4000), der i September 1744 er opmaalt til Prøve paa Dygtighed af Kadet Johan Heinrich Gerhard Loheman.^{*)} Først Dr. Lange omtaler 1756^{**)} *St. Hans Kilde* ved Lyststedet Kildendal, strax ved Landevejen tæt ved Gærdet. Han siger, at den „ser ud som en aaben Brønd, hvori Vandet staar omtrent en halv Alen høyt over Aarene, og haver intet Afløb.“ Men han tilføjer, at Vandet dog ikke staar aldeles stille, i det det „flittig bliver opøst derved, at Værten i Gaarden betjener sig deraf“. Heller ikke deraf kan man dog se, om Lange ikke med *St. Hans Kilde* mener den, der er anført paa

*) Kgl. Gehejmearkiv.

**) l. c. S. 61.

Kaartet af 1690, men i hvert Fald var det jo længe efter, at Holberg skrev sin Kilderejse, der første Gang opførtes 1724.

Efter det omtalte Kaart i Agerholms Samling at dømme, synes det, som om Fiskerhuset i Vilhelmsdals Have har været det egentlige Beværtningssted, hvor der var Holdeplads for Kildevognene; det kaldes dér Mester Simons Hus. Strandvejen uden for deler sig paa Kaartet i mange krydsende Spor, og saa vel paa Strandmarken som inuværende Lille Tuborgs Have, hvor der var en Vanddam eller en Vanding, og hvortil der er markeret flere Indkjørseler, synes der at have været Holdepladser. Den med Træer omkransede Eng, hvorigennem Ryaaen nu flyder, var en stor Fiskedam, som ved to Tværdæmninger var delt i tre Afdelinger; ved den sydlige Bred af den øverste Dam var der en Drageplads til at trække Vaadet op under Fiskeriet. Aaen flød den Gang i samme Leje som nu paa det nær, at Hovedløbet gennem Vilhelmsdals Have løb sønden om Huset og gennem en Bro under Vejen. Saaledes vare Forholdene ogsaa i Følge det nævnte Kaart af 1744, kun med den Forskjel, at der den Gang var en Dam eller Vanding øst for Strandvejen lige ud for Fiskerhuset, og at den østlige Del af Fiskedammen ved Strandvejen var tør og udgrøftet. Paa det omtalte Kaart af 1690 mangler derimod Vandløbet gennem Scherfigs Have, i det Vandet løb sønden om Fiskerhuset gennem Skjelgrøften mellem Gammel Vartov og Kjøbenhavns Jorder til Sundet, og paa dette Kaart vises kun den østlige Afdeling af Fiskedammen fyldt.

Naar Stolpe iblandt sine Beviser for, at Vartov Kilde, men ikke Kirsten Pils Kilde var besøgt i Holbergs Tid anfører et Par Tilfælde, hvor man i Kjøbenhavns Raadstuearkiv har fundet, at der har været Sag om Tumulter og Uordener, dels paa Vejen fra Kjøbenhavn til Kilden, og dels ved selve Vartov Kilde, forekomme disse Beviser mig ikke at være holdbare. De godtgjøre kun, at Tumulterne ere foregaaede paa Kjøbenhavns Grund, hvor ogsaa Fiskerhuset laa, og altsaa under Stadens Jurisdiktion; men det hindrer jo ikke, at der samtidig kan være sket lignende Tumulter i Landjurisdiktionen ved Kirsten Pils og ved andre Kilder, kun maatte Dokumenterne derom ikke søges i Kjøbenhavns Raadstuearkiv, men i vedkommende Landjurisdiktions Arkiv.

At Kirsten Pils Kilde gik i Forglemmelse i det syttende Aarhundrede, kan man egentlig nok tænke sig; thi paa den Tid blev *Dyrehaven* lukket for Jagtens Skyld. I denne Periode fik Ildvaabnene almindelig Udbredelse til Jagtbrug, og man véd jo, at Kristian den fjerde, der var meget søm over Jagten, klagede over, at Folk strejfede om paa Marken med „lange røer“, for

at berøve ham Vildtet.^{*)} Kristian den femte indtog Jægersborg Dyrehave fra Stokkerup og andre Ejendomme og lod den for Parforcejagtens Skyld omgærde med mands høje Diger, besatte med de bekjendte Enebærstager, som endnu hegne Skoven, for at de hidsede Dyr ikke skulde undvige. At det var Kristian den femte, der indførte Parforcejagten i Danmark, godtgjøres bl. a. ved følgende Udtalelse hos *Riegels*^{**)}, der skyldes en af Kongens Rejsledsagere, Parsberg; da Prinsen besøgte Kong Ludvig den Fjortende, tog Kongen

„den 18de Februar 1663 den danske Prins til sig udi Voguen og foer til St. Germain, hvor Jagten, som de der kalder la chasse par force au Cerf, strax begyndtes. Hans Kongl. Høihed fulgte stedse med Kongen til Hjorten blev funden død. Hans Majestæt havde stor Fornøielse udi at see, at Hans Kongl. Høihed havde Lyst til Jagten, og at han kunde poussere hans Hest med saa stor Vigueur. Efter at tvende Hjorte, en Allhort og en Daahjort, vare forceerede, drog Kongen og hans Kongl. Høihed til St. Germain igjen, hvor et somptues Maaltid var tillavet. Hans Kongl. Høihed sad for Enden af Bordet hos Kongen, adskillige af de fornemste Cavalierer til Hove, saaog Msr. Guldenlew og jeg havde den Naade at være med til Taffels. Over Taffelet faldt der megste Discours om Jagt, paa hvad Maneer man jagede udi disse Lande. Hans Majestæt meento, man kunde noksom bruge la chasse par force udi Dannemark.“

Af denne Samtale er det jo klart, at man endnu den Gang ikke brugte Parforcejagt i Danmark, og Indretrettelsen af Dyrehaven vidner noksom om, at Prinsen, saa snart han som Konge fik Haand og Hals over Skovene, ikke var sen med at følge Ludvig den fjortendes Anvisning. Det er altsaa Kristian den femte, man skylder en af Skjønhederne ved Dyrehaven, nemlig de snorrette Udhugninger i Skoven, der danne ligesom „Gader“ og som frembyde dejlige Udsigter. Naar en Jæger eller Jægerinde under Parforceridtet var saa uheldig at falde af, søgte den faldne hen til en af Udhugningerne og kunde da snart derfra faa Øje paa Jagttoget, der med umaadelig Fart forfulgte den stakkels Hjort. Heldigvis er her i Landet den barbariske Parforcejagt bleven afskaffet, og i vore Dage har man en udelt Nydelse i Dyrehaven ved at se de halvtamme Hjorte, hvoraf der i Følge *J. P. Trap*^{***)} er 100 Stykker Kron- og 750 Stykker Daavildt, vandre fredelig omkring. Disse Dyr skylder man ellers en anden Skjønhed ved Dyrehaven. Da de under deres Færd afbide de nederste Grene og Blade paa Træerne, have Hvidtjørnbuskene skudt i Vejret, saa at de have faaet Form lige-

*) Kjøbenh. Diplom. 2det Bd. 1874. S. 451.

***) Fjerde Friderichs Hist. 1ste Del. 1795. S. 574.

***) Stat. topogr. Beskrivelse af Kongeriget Danmark. 2den Udgave. 1871. 1ste Bd. S. 171.

som Træer, og vi beundre jo alle disse højstammede Væxter, hvortil vi ellers ikke have Magen i vort Land, naar de i Blomstringstiden danne ligesom kæmpestore Snebolde, ligesaa vel som Bøggero, der paa mange Steder i Dyrehaven have Form som Balloner. Hvor strengt Kongen holdt over den indhegnede Dyrehave, fremgaar af Forordningen af 17de Januar 1693, der sætter Straf af $\frac{1}{2}$ Aars Arbejde paa Bremerholm for den, som beskadigede Indhegningerne, Rækværkerne samt Portene, Jagtlaagerne og dertil hørende Lukkelse omkring Dyrehaven ved Jægersborg, og der udlovedes den den Gang betydelige Ducør af 10 Rdlr. til Angiveren.

Naar Dyrehaven var saaledes stænget, kunde Besøget ved Kirsten Pils Kilde derinde vel næppe være stort, og den kunde derfor gjerne gro til og gaa i Forglemmelse. Men saa kom Frederik den fjerde paa Tronen, og han lod Vildtet opfange og indespærre, 40 Stykker ad Gangen i et Garnindelukke af 400 Favnes Omkreds, hvor man da i al Mag nedlagde Dyrene med Kastespyd.*)

Under slige Forhold kunde Kongen godt aabne Dyrehaven igjen for Folket, der i den forløbne Tid havde taget til Takke med at ty til *Taarbæk Kro*, hvor den forhenværende herskabelige Kok, Mester Hans, morede Gjæsterne med sine joviale Indfald og trakterede dem med Kramsfugle og Tyttebær eller Kyllinger med Asparser, eftersom Tiden var, medens man drak Sundhed af Kilden i Gaarden. Denne Kilde beskrives af Dr. Lange som indeholdende „meget godt og reent Vand, klart af Anseelse og af reen Smag og Lugt“ samt det letteste næst efter Hasselkildens Vand i Farun.

Da nu den kongelige Dansemester Brinkmann, som Prof. *Erslev* meget rigtig har oplyst her i Tidskriftet, paa sine Spasereture i Dyrehaven omsider gjenfandt Kirsten Pils Kilde og lod den oprense og sætte i Stand, er det rimeligt nok, at den igjen har faaet livligt Besøg af det store Publikum, der var glad ved at kunne nyde den dejlige Natur i Kongens Dyrehave.

Naar Stolpe i „Danske Samlinger“ blandt sine Beviser for, at Holberg med Kilden i „Kilderejsen“ har ment Vartov Kilde, anfører, at Kirsten Pils Kilde (eller Brinkmanns Kilde) ingen Steds med et Ord omtales som Valfartsted i første Halvdel af det 18de Aarhundrede, har han vistnok Ret; men om det end kan være, at selve Kilden ikke omtales, have Dyrehaven og Traktørstederne rundt omkring Kilden bevislig været Gjenstand forslig Omtale. I en yderst fløv Bog med Titelen „den grønne April“**),

hedder det (S. 179) i en Samtale, som udspinder sig mellem Bogens Forfatter og en Hr. Killendahl, som han træffer paa en Tur i Skoven:

„Hr. Killendahl! sagde jeg, maaskee at Deres Hr. Sønreyser Strandvejen, maaskee de kunde tale med ham i Bellevue, i Torbek eller i Fortunen: men jeg tvivler paa, at de hither Veyen til disse Stæder. At de nu ikke skal fare Vild i Skoven, see! saa har jeg her et grønt Landkort, som de kand benytte dem af (Landkortet, som jeg gav ham, staer paa det grønne Titelblad) Hr. Killendahl, de kand aldrig gaae feyl, naar de følger denne Vey herfra til Fortunen, og siden videre.

O min kjære Ven! jeg veed Veyene til disse Tractee-huse lige saa got som den beste (svarer Hr. Killendahl). Troc mig! jeg har allerede vidst dem for 30 Aar siden. Jeg har somme Tider om Sommeren ligget i hele otte Dage i Dyrehaugen. Ellers skal I have Tak for Landkortet.“

Det fremgaar altsaa af dette Citat, at Dyrehaven med sine Traktørsteder o. s. v. har været Maalet for Valfarter ved Frederik den fjerdes Død, og at Skoven i den efterfølgende Tid, under Kristian den sjette, har været saa lidt besøgt, at man almindeligvis ikke mere kjendte Vej der ude. At Dyrehaven og Kilden med den saaledes blev glemte, kan vel have sin Grund deri, at Kristian den sjette 1736—38 derinde byggede sit Jagtslot Eremitagen, og man kan nok forstaa, at den Konge, der holdt Publikum borte fra Kjøbenhavns Slots Nærhed med en Kordon af Skildvagter og ved Jærnkjæder, ogsaa nok kunde ønske at holde Folk borte fra det Indelukke, hvor han holdt af at være alene paa sit Jagtslot, og hvor der desuden frededes om en saa dyrebar Skat som den hvide Race af Kronhjorte, som Kongen til dette Indelukke havde forskrevet fra Würtemberg.**) Saa er Kirsten Pils Kilde atter gaaet i Forglemmelse, indtil den folkevenlige Konge Frederik den femte igjen aabnede den for Almenheden, og da lod Reventlau Kirsten Pils Kilde oprense paa ny og satte den i Stand, for at Folket kunde faa sit gamle Forlystelsessted tilbage.

Det er rigtigt nok, naar Stolpe som Støtte for, at der 1772 ikke fandtes „Kildeforlystelser“ ved Kirsten Pils Kilde, anfører „Kjøbenhavns Aften-Post“ for dette Aar. Det fremgaar nemlig tydelig deraf, at der ikke var Linedans eller Gjøgleri o. s. v. ved Kilden i Dyrehaven paa den Tid, hvis der med „Kildeforlystelser“ menes sligt; men det var der imidlertid heller ikke hverken ved Vartov Kilde, Kildendal eller andre Steder, da saadant var strengelig forbudt ved Lov. I Forordningen af 21de Marts 1738 paa-bydes nemlig udtrykkelig, at

„ingen Comoediant-Spillere, Linie-Dansere, Tasken-Spillere, eller de, som holde de saa kaldede Lykke Potter, sig udi Danmark eller Norge maa indfinde, for deres Spil og

*) Riegels I. c. 1ste Del. S. 84.

**) Den er uden Forfatternavn; men den er trykt i Kjøbenhavn 1760.

*) Pontoppidan. Atlas. Tome I. 1763. S. 605.

Exercitier der nogensteds, enten i Husene eller paa publice Steder, at forestille og øve. (Saasom ved Viborg Snapsing en Bande Linie-Dansere og Comoediant-Spillere pleier at indfinde sig og offentlig paa Domhuset agerer).⁴

Det var saa langt fra, at dette Lovbud var bortfaldet paa den omhandlede Tid, at det tværtimod blev indskærpet ved Reskript af 11te Juni 1772 og Forordning af 27de Oktober 1773, i hvilken sidste tilføjes, at „ingen fremmede Omløbere med Dyr, Konster og andet deslige maatte lade sig se for Penge“, da de „udsue Undersaatterne og bringe dem til unyttig at udgive deres Penge.“

Der var imidlertid Fornøjelser af en anden Natur ved Kirsten Pils Kilde, hvad der ses af en Beskrivelse af en St. Hansdagstur i „Kjøbenhavns Aften-Post“ Nr. 34 for 1772. Da denne Beskrivelse er interessant, ikke alene fordi den skildrer Livet ved Kilden, men ogsaa fordi den er affattet paa en for Tiden karakteristisk Maade, som rigtig viser, hvilke Smagløsheder man den Gang dristede sig til at byde Læserne, hidsette vi et Uddrag af den:

„Man taler hele Aaret igjennem om St. Hans' Dag. Den behageligste og mærkværdigste Dag. Kjerestjerne sætter hinanden der stevne — Mødrene slaar sig løs den Dag, og Fædrene glemmer da alle deres Bekymringer . . . De unge Herrer, som hele Foraaret tresserer deres Heste, at de kan skiere de yndige Kaprioler for Amazonernes Phaeton, som de selv skieler op om Vinteren paa Ball og paa Maskerade disse svinge dem nu i Sadelen med deres medfødte Færdighed, og sætte med en uovervindelig Grandesse Sølv- eller Jernsporene i Siden paa Hesten, som forstaar sin Herres Villie og stiger i Veyret, med en modig Manke og en hvinende Tone — Til Foeds gaar, kryber og løber de som ikke kan kjøre . . .

Hist kjører Hr. Sorgløs med sin galante Kone og levende Datter — glad og fornøyet at han gjorde Stilstand med sine Fjender den 11te December — Denne Gang kom han og til Kilden! — Trods alle Vanskeligheder kom Vindskibeheden dog frem?

Her rider Hr. Sans-façon paa en prægtig Hest, dog langt ringere end den S og S*, han satte i Pandt for dens Betaling — borte blive Terminen! I hans Lommer har Jøden Cornu Pecuniaæ udøst sin Overflødighed, som fornøyer sig imidlertid hjemme med at tælle over hvormeget Renten kan beløbe sig hver Maaned, samt nøye udregner, om ikke Pandtet til den fastsatte Løsetid kan fordærvs under Ullaannets og Rentens Værdie. — Længe leve den Stræbsomme!

Hist gaar Hr. Windbeutel med Hatten nedslagen for Øynene; han bær sine Sporer i Lommen og spender dem paa ude ved Kilden . . . vel den, som veed at skjøtte sig selv!

Her kjører to Fruentimmer og to Mandfolk — men hvem mon dog det er? Deres fornøiede og lattermilde Gebærder giver tilkjende, at de ere Glædens Børn — Nach Klambenburg Kutsch! . . . Hist kommer en forskrækkelig Støv! — En heel Eskadron Ryttere — af Tuesborg Batallion — forskrækkelig! de vil vist indtage hele Kilden! . . . De rede sporenstrich lige til Kilden — drak dem hver et Glas Vand — og reed fort! De stakkels Fjederdyr paa Torrebæk vil komme til at holde her i Aften, — og Fiskedammene der i Egnen blive udtømte — dog, da jeg drak mig et Glas Øl der siden i Borgestuen, er-

farede jeg, at den Hær var ridt lige lukt forbi og til Kjøbenhavn ad Strandvejen.

Hvem kommer der bag ved — og hvad er det for en forfærdelig Trallen — vil de kyse Røvere eller Spøgelser? — hvad! er det et Læs Løv — Ney nu! luk dine Øyne op — det er en ret god ærlig Kilde Vogn med blaa Hynder, som fører over 13 Personer af begge Kjøen, med Løv i Hatten og i Hænderne . . . Nu var jeg da ved Kilden. Halte, lamme, krumme, blinde, døve, stumme vrilledede ved alle Lede! — De betjente dem af Pilgrimmenes sædvanlige Gavmildhed, og biede saalænge med at drikke det indbetlede op, indtil de Fremmede vare borte. — Hist klynkede en eebened Stakkel jammerlig som havde eet Træben, henimod Aften mødte jeg ham i Fortunen, hvor han dandsede en artig Menuet med 2de Been. Det 3die Been havde han puttet i Lommen. — En Blind, som N. B. havde det paa Hørelsen, sang i ynkelige Toner, en Hoben Barmhertigheder ud. Men siden vandt han uden Vandskelighed til Kroen. — Den Stumme spillede en net Pantomime som en sulten Mave, og en Skilling til en Skofte — men om Natten fordrede han med lydelig Røst en Soppen og noget at spise. — Behændighed er en stoer Konst. — Ved den berømte Kirsten Pils Kilde var nu en Vrimmel af Mennesker, som paa det allerstørste Marked . . .⁵

I denne lille Skildring gives der et tydeligt Vidnesbyrd for, at der 1772 har hersket meget Liv ved Kirsten Pils Kilde; men om dette Liv, som Stolpe siger, kan kaldes „idyllisk“, synes mig rigtignok lidt tvivlsomt.

Naar man sammenligner de Vidnesbyrd, som Stolpe i „Danske Samlinger“ giver for, at „Kilderejsen“ skulde være foregaaet ved Vartov Kilde, med hvad her er meddelt, forekommer det mig, at flere af disse Vidnesbyrd have tabt deres Beviskraft, skjønt jeg villig indrømmer, at den ærede Forfatter har søgt at faa saa meget som mulig ud af sin Bevisførelse. Allerede i en lang Aarrække har jeg imidlertid haft en anden Opfattelse af Stedet, hvortil Komædien er henlagt, og det være mig af denne Grund tilladt at fremsætte min Mening derom. Jeg drister mig nemlig til at mene, at den store Komædieforfatters Stykke *muligvis* bør henlægges til en helt anden Kilde, der hverken er Kirsten Pils Kilde eller Vartov Kilde, men derimod *Vangede Kilde* eller, som den ogsaa i Lighed med andre som Sundhedsbrønde besøgte Kilder kaldes, St. Hanskilde. Den ligger i Gjentofte Sogn paa Vangede Mark i Tjørnegaardens Ene marker og ved en lille Lund, omtrent 100 Skridt syd for Kirkestien, der fører fra Gjentofte Station til Vangede og omtrent 200 Skridt vest for den nuværende nordlige Spids af Gjentofte Sg. Som Mærke for Kilden, der er omsat med en høj Trækarm, staar der i Nærheden af den et stort Popultræ, hvis Stamme en Alen over Jorden har en Omkreds af over 4 Alen, og som altsaa ikke kan være ungt. For Resten svarer Kilden fuldstændig til den Beskrivelse, Dr. Lange giver af den.⁶)

⁵) l. c. S. 57.

Denne Kilde blev i Aaret 1710 opdaget af en Graaver ved Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn, der havde lidt Skade paa sit Syn, men fandt, at denne Kildes Vand helbredede ham, da han havde nydt af det paa St. Hans Aften. Af Taknemmelighed for dette Vidunder lod han ved Kilden opsætte en Blok, hvori de Gjæster, der efter ham besøgte Kilden, kunde lægge deres Skjærv til de fattige. Tilstrømningen til denne Kilde blev nu saa stor, at de Summer, der samlede i Blokken i de to første Aar, allerede vare tilstrækkelige til derfor at opbygge et Hospital for fattige og elendige Mennesker i Gjentofte.^{*)} Hospitalet blev stiftet ved Reskript af 1712.^{**)} At det stærke Besøg vedblev mange Aar efter, derom vidner en ny Fundats for Hospitalet af 30te December 1735. Da nu denne Kilde var saa stærkt besøgt, er det sandsynligt, at den har fordunklet baade Kirsten Pils Kilde, der jo vides paa den Tid at være bleven saa forsømt, at Brinkmann maatte søge efter den for at finde den, og Vartov Kilde, som den afgjort maa have frataget en meget stor Del af Søgningen. Men i saa Fald, *hvad er da rimeligere*, end at Holberg med sin Satire i „Kilderejsen“ netop har villet ivre imod dette overhaandtagende Besøg ved Vangede Kilde?

Den Omstændighed at Holberg i Slutningen af sin Komedies første Akt lader en Procession optræde af festligklædte Bønder, der med Faner og Majgrene gaa Sommer i By, tyder ogsaa paa, at det er en Kilde ved en Landsby, han har sigtet til; thi der er ingen Mening i, at Holberg skulde lade Bønder fejre Sommer i By paa Kjøbenhavns Grund, hvor Kildendal ligger. Desuden var det jo Skik ved slige Optog ikke at bære Sommer ud af Sognet, hvad der ogsaa vilde staa i stærk Strid med Begrebet at gaa eller ride Sommer i By. — I selve Stykket er der ellers, som man véd, saa godt som ingen Oplysning om, hvilken Kilde der menes. Det eneste, som kan lede i saa Henseende, ere Udtrykkene i 3die Akt, 5te Scene, hvor Kudsken siger, at de flygtende have taget „Vejen langs med Stranden“ og at han traf dem i „den store Kroc“; denne Kro kan jo godt være „Store Kro“ i Lyngby, som allerede *Werlauff* har hentydet til.

Først senere hen i Tiden har Kirsten Pils Kilde taget Luven fra Vangede Kilde. Maaske er det sket, da Reventlau 1750 istandsatte Kilden, eller maaske først senere. I Stadfæstelsen af Hospitalets Fundats § 1 ansøres kun: „Gjentofte Lyngby Hospital, som er funderet for de Penge, der Tid efter anden ere

indsamlede i den i sin Tid af en Graaver ved Trinitatis Kirke ved Vangede Kilde indrettede, men senere, da Kirsten Pils Kilde i Jægersborg Dyrehave vandt større Anseelse end Vangede Kilde, til Kirsten Pils Kilde forflyttede Blok, er stiftet, medens Gjentofte og Lyngby Sogne udgjorde ét Pastorat, hvis Præst boede i Gjentofte. — Efter Pastoratets Deling har Lyngby Sogn lige Rettighed med Gjentofte Sogn til at nyde Godt af Hospitalet, dels ved Lemmers Indlægning, dels ved at erholde Hjælp til Fattige udenfor Hospitalet. — Hospitalet har nu tvende Boliger for Lemmer, af samme Størrelse og Indretning, den ene beliggende i Gjentofte, den anden i Lyngby.⁴

Hospitalets Indtægter bestaa blandt andet i hvad der nedlægges i de Blokke, der ere anbragte ved Kirsten Pils Kilde, paa Bellevue og ved de omtalte to Hospitaler, foruden i Telte- og Stادهpenge samt Kjendelser, der ydes af dem, som ved Forestillinger eller paa anden lovlige Maade søge Fortjeneste i Jægersborg Dyrehave i Kildetiden. Hospitalet ejer for Tiden en Kapitalformue af over 100,000 Kr.

Længe efter at Blokken var flyttet, har Vangede Kilde ved St. Hansdagstid dog været Maalet for Besøg af Kildegjæster, og endnu i Kristian den ottendes Tid saas, hvad jeg selv har iagttaget, en „Kildemo'er“ dernede St. Hans Aften, sysselsat med at beværte de forsamlede ungdommelige Kildegjæster med „røde Snapse“ og Pandekager. Ja! selv i det sidste Aar stævnedes Kildegjæster derned St. Hans Aften, hvor de morede sig med at drikke, synge og snakke.

II.

Det er rimeligt nok, at der kan have været flere Grunde til de skiftende Besøg ved de forskellige Kilder, og som en saadan vil jeg tillade mig at nævne *Vejenes Beskaffenhed*. I Kristian den sjettes Tid vare Vejene saa vel paa Kjøbenhavns Jorder som paa Kjøbenhavns Amts Grund ligesom ogsaa ellers i det hele Land i en yderligst maadelig Forfatning. Af alle ældre Kaart fremgaar det, at de snøede sig frem i store Buer igjennem Lavninger og Dalstrøg for at undgaa enhver Stigning. Der var ingen ordentlig Underbygning, saa at man kjørte paa det naturlige Jordsmon, almindeligvis imellem to høje Jorddiger. Fra Kristian den fjerdes og især fra Kristian den femtes Tid begyndte man vel at anlægge saakaldte „Kongeveje“ hist og her paa de Steder, hvor Kongen plejede at rejse, især for Jagtens Skyld; men disse Veje vare afukkede med Bomme, hvortil kun Kongen og hans Mænd havde Nøgler, og det var strengt forbudt andre at snige sig derind. Kun om Vinteren i Frostvejr fik det vejfarende Publikum Lov at bruge disse Kongeveje,

^{*)} S. *Sturm*. Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt. 1834. S. 271.

^{**)} A. *Jantzen*. Fundatser og Gavebreve vedkommende Gjentofte Sogn. 1875. S. 1.

som for Resten heller ikke havde nogen Underbygning eller noget fast kunstigt Underlag.*) Først Kong Frederik den femte tog med Alvor fat paa at bygge et Vejnet i Danmark af kunstmæssig anlagte Hovedveje, og han begyndte med Kjøbenhavn. Den 22de September 1752 udgik der til Kjøbenhavns Magistrat et kongeligt Reskript om, at de uden for Stadens Porte mellem Falkonergaarden og Østerport liggende Fællesmarker ikke maatte gødes, pløjes eller tilsaas indtil næste Foraar, men skulde henligge aldeles ubearbejdede, for at de fornødne Forarbejder til Udstikning af det nye Vejnet uhindret kunde foretages. Derefter blev det Vejnet reguleret og anlagt, som vi nu kjende, og det blev overdraget den, senere fra Belejringen af Kjøbenhavn 1807 bekendte General *Peymann* som ung Ingeniørofficer at forestaa Arbejdet. Det næste Arbejde var Anlægget af Hovedlandevejen fra Store Vibenshus til Fredensborg, et Arbejde som ogsaa blev begyndt i Kong Frederik den fjerdes Tid; men hvilken Vej først blev praktikabel i hele sin Længde den 1ste April 1774, efter at den nye Roskilde Hovedlandevej allerede i Forvejen var bleven aabnet for almindelig Færdsel.**)

Paa samme Tid henlaa Strandvejen, naar man kom ud over Kjøbenhavns Jorder, hvor den saa vel som de andre Veje paa Byens Grund var ny anlagt, ligesom et rent Kaos, i det man kjørte i den stride Sand, hvor man vilde, hele Havstokken over fra Skoven og ud til Stranden. Aldrig saa snart var derfor den nye Landevej til Lyngby og videre aabnet, før al Færdsel til Dyrehaven trak sig dertil, og hvor senere i Aarene Vintappergaarden blev bygget, drejede man da af til Jægersborg Allé. Denne Allé, der sikkelig er den skønneste i Danmark, anlagdes noget efter Aaret 1730; thi *Pontoppidan* siger 1738***) „von hier aus (Jægersborg) gehet eine neulich angelegte Allée, eine Meile lang, ganz bisz Gilden-Lund an der See-Kante“. Igjennem denne Allé gik Vejen saa videre gjennem Jægersborg forbi Ermelundshuset og Fortunen. Senere da den nu saakaldte Bernstorfsvej eller, som den tidligere efter Bernstorfs gamle Navn „Fasangaarden“ hed Fasanvejen blev anlagt fra Lundehuset gjennem Ordrupskrat til Rødeport, gik en Del af Færdselen ogsaa denne Vej†). Fra den Tid af fik Kildevogn-

nene blandt andre Steder ogsaa anvist Holdeplads paa det nuværende St. Hans Torv. Torvet har den Gang ikke dette Navn; men Folk have døbt det saaledes, fordi St. Hans Kildevognene holdt der, og paa denne Maade er dette Navn gaaet over paa Kirken, som er bygget der, thi man har utvivlsomt taget Kirkens Navn efter Torvets. I Reskript til Kjøbenhavns Magistrat af 9de Februar 1780, og kundgjort ved Plakat af 16de samme Maaned hedder det i Punkt 3:

„Bønder, som ved St. Hans Dag og Frue Dag aarlig pleje at holde ved Portene, for at erholde Fragt til Skoven (hvilket vel ikke ved nogen Anordning er tilladt, men saa længe det kan haves for billig Betaling, vel lige som hidtil fra Pintsedag og til 8 Dage efter Frue Dag kan tillades at benytte sig af denne Fortjeneste, da samme er til Lættelse for Stadens Indvaanere), maa ikke holde med deres Vogne nærmere Staden, end uden for Nørre Port i Runddeelen, ved Blegdamsveien og Alléen til Vibens-Huus; uden Vester Port paa det saakaldte Torv (Trommesalen); og uden Øster Port ved Møllen og langs Alleen samt Øster Landevei“ (Triangeln).

I Punkt 4 hedder det:

„Da Uorden og anden Uleilighed foraarsages derved, at saa vel Bønder som det lille Vognmands-Laug bortleie Heste til Haandværks-Dreng og andre; Saa paa det saadant for Fremtiden kan forekomme, skal det herefter være alle og enhver aldeles formeent uden for Portene eller paa Stadens Grund at bortleie saadanne Heste.“

De *Bøndervogne*, der saaledes mødte paa Holdepladserne for at befordre Skovgjæsterne, vare den Gang af yderst simpel Bygning. Undervognen var stiv uden Vrideskammel eller Tyve; der var ingen anden Drejeindretning paa disse Kjøretøjer end den Giring, der fandt Sted ved Hovedboltens Vrikken i sit Hul i Kjørestokken. Naar Kudsken vilde have sit Kjøretøj vendt paa en almindelig Vej, maatte han „kaste“ det, det vil sige, han maatte sætte Ryggen ind under Bagvognen og løfte denne rundt om Forhjulene. Hjulene vare høje og Naverne store for at give Plads til Træaxlen, der maatte være af forsvarlig Tykkelse for at kunne holde. Derved fremstod en stor Gnideflade, der hurtigt blev tør, hvorfor Tjerekanden var et uomgjængelig nødvendigt Rekvist, naar man i det hele vilde kjøre. Sandet trængte fra Hjulet ind imellem Naverne og Axlen og gjorde sit til, at Kjørselen snart blev trøv. Paa den Tid var Kaffen nylig kommen almindelig i Brug iblandt Almuen. Et Hovedtraktament i Dyrehaven var Kaffe; der var Ildsteder alle Vegne, over hvilke man bryggede den brune Drik, Kaffen var i alles Tanker paa en Skovtur, og da nu Bøndervognene malede

den, lod han Bernstorf Slot opføre ved den franske Bygmester Jardin, der var kaldt her ind for at bygge Marmorkirken. Slottet fuldførtes 1765.

*) Forbud og nærmere Anordning angaaende Kjørselen paa Konge-Vejen af 24de April 1734.

**) Forordningen af 15de Marts 1774.

***) Memoria Hafniæ. 2te Auflage. Glückstadt. 1738. S. 60.

†) Fasangaarden med den tilhørende store, indhegnede Park hørte til Jægersborg og skjænkedes 1752 af Frederik den femte til Johan Hartvig Ernst, Baron af Bernstorff. Kort efter at Ministeren havde faaet Fasangaar-

rundt ligesom Kaffemøllen uden at komme synderlig af Sted, tilmed under en lignende Lyd fra Sandet i Axlernes Leje, som den Kaffemøllen frembringer under sin Funktion, faldt Folkeluret paa at døbe disse Befordringer med Navnet „Kaffemøller“. Dette Navn holdt sig i Folkemunde lige til Forholdene for saa Aar siden bød disse Bøndervogne at forsvinde fra Holdestaderne og give Plads for de mere nymodens „Kapervogne“, der have faaet Navn deraf, at deres Kjøresvende ved ofte nærgaaende Opfordringer søgte at faa Fragt til Skoven.

Hvad Strandvejen angaar, tabte den, som sagt, meget af sin Betydning som Vej til Skoven, efter at Hovedlandevejen over Lyngby var aabnet. Før den Tid fandtes det ene Beværningssted paa Strandvejen ved Siden af det andet helt ind til Byen. Der var det gamle Slukefter paa Strandmarken uden for Byskjellet, Vilhelmsdal, Kildendal, Vangehuset, Kildevæld, Lille Vibenshus, St. Petersborg og endelig Kongens Fiskerhus i Classens Have, hvor det finere Publikum søgte hen for at drikke sin Aftenpunsch og smøge sin Pibe.

Da imidlertid Kronprins Frederik i Foraaret 1784, efter at være indtraadt i Statsraadet, tog Ophold paa *Frederiksberg* Slot, hvis Have han aabnede for Publikum, bevirkede, som vi saa tit have hørt af ældre Folk, den Patriotisme, der den Gang herskede, og den Sympathi, man almindelig nærede for den unge Prins, at Strømmen søgte derud for at more sig, og ligesom ved et Trylleslag laa Østerbro nu øde. Vesterbro blev derimod, især om Søndag Eftermiddag en formelig Markedsplads; Soldater og Haandværkssvende handlede med Piber og Ure, der var Musik og russiske Gynger i Gaardene, der var Danseboder og Fjælleboder for Taskenspillere og Gøglere, og inde i Haven lod Kronprinsen Regimentsmusikken musicere.

Til Kroen Bjørnsdal, som var kjendelig ved, at der var malet en stor Bjørn paa Porten, søgte de adstadige Borgerfamilier ud af Byen for under de gamle Piletræer, der prydede den fordums Vold og ludede ud over den, paa den Tid klare Rosenaa, der bugtede sig i Gravens Zigzag, at dække Aftensbord i det frie, med „Vand paa Maskine“, medens de i Atlask klædte Ostindiefarere med Lommerne fulde af Guld og under det bekjendte Udraab „Plads for en Kinafarer“ sloge sig løs i „Ægypten“. Kort sagt, al Forlystelse var nu samlet paa Vejen til Frederiksberg.

Først 1816 fandt en Borger i Kjøbenhavn paa at udbedre Strandvejen fra Kjøbenhavns Grund til Charlottenlund og han fik udvirket, at Vejen blev istandsat imod, at der blev anlagt en Bom, hvis Indtægter skulde tilflyde Vejen.^{*)} Ude paa Strandmarken paa Antets

^{*)} Mundtlig Meddelelse af afdøde Garver *Ring*.

Grund og ved et af de gamle Spor laa i gamle Dage et lille tofags Hus med Straatag, *Slukefter* kaldet, hvor der var nogen Beværtning. Dette Hus fik Ejeren den 4de Marts 1800 Tilladelse til at flytte op i det yderste Skjæl af Bernstorfs Gods Jorder, vest for det Gab, hvor den istandsatte Vej fra Kjøbenhavn mundede ud. Da Strandvejen blev udbedret, fik Ejeren af denne ubetydelige Kro 1817 et Stykke tilgrænsende Jord af Kjøbenhavns Magistrat,^{*)} og nu rejste sig det bekjendte Slukefter, der blev saa navnkundigt ved sit „Gammeltøl med Pind i Kruset“, at Kildegjæsterne regnede den Skovtur for mislykket, der ikke sluttede med et Krus „Gammeltøl“ i det nævnte Værtshus.

I Førstningen af indeværende Aarhundrede vare Dyrehavsforlystelserne stærkt fremtrædende, og den Gang var der netop Tale om helt at forbyde dem. Fra den Tid foreligger der en ret karakteristisk Udtalelse om disse Dyrehavsforlystelser,^{**)} som ender saaledes: „Midt i Skoven er en Kilde, hvis Vand man maaske i ældre Tider kan have tillagt en helbredende eller undergjørende Virkning, men som i vore Dage intet Fortrin har for andre Kilder uden det, at den er omringet af en smuk Skov, hvilket har givet Kjøbenhavnerne Anledning til at gjøre smaa Lystpartier derhen om Sommeren. Da nu, som bekjendt, vi Nordboere ikke lettelig kunne bringe det over vor Samvittighed at nyde en Forlystelse, hvori Maven ingen Del skulde have, saa fandt snart de saakaldte Restaurateurer deres Regning ved at opslaa Telte der. Endelig indfandt sig efterhaanden ogsaa Spille-mænd, Komedianter, Kunstridere og Liniedansere af Menneskr og Dyr, Taskenspillere, Gjøglere etc. etc. med alle de skønne Karikaturer det kunstrige Tyskland kan frembringe. En Maanedstid midt om Sommeren, som bær Navn af Kildetiden, have disse med kongelig allernaadigst Tilladelse deres Væsen der, til usigelig Morskab for Kjøbenhavns Publikum, som i myldrende Skare strømme derhen, ligesom fordem Jøderne til Bethesda Dam, naar Englen havde rørt Vandet. Men, notabene! ikke som hos disse blot de Døve, Stumme og Blinde og Værkbrudne og Spedalske og Maanesyge; nei! alt det som lever og røres maa til Kilden, baade den Karske og den Syge, baade den Rige og den Fattige, baade Vismanden og Daaren, saa at man endogsaa snart skulde troe, det er en epidemisk Syge, som de maatte derhen for at blive af med, fornemlig da de fleste ere enige om at der er overmaade flaut og kjedsommeligt i Dyrehaven,

^{*)} Dokumenter, der findes hos Ejeren af Slukefter.

^{**)} Danmarks Slotte i 24 Kobber af *I. I. Bruun*. 1805. Jægersborg.

og dog kan de ikke blive hjemme. Det er derfor maaske ikke raadeligt, ganske at forbyde alt Kildevæsen, som man nylig ymte om at Regjeringen havde isinde.“

Forlystelserne tiltog imidlertid meget, og hvilken Rolle Dyrehavstiden spillede i Kjøbenhavnerens Liv, ser man f. Ex. af de første Aargange af „Kjøbenhavnsposten“ (1827 1828), der samtidig med at give Digte af Oehlenschläger og Ingemann, lange Artikler imod de Heibergske Vaudeviller ell. lign. gjentagne Gange anmeldte Jongleurer, den vidtberømte kloge Hund Fido Munito Savant o. s. v. paa Dyrehavsbakken, ved Siden af Madame Catalanis Koncerter i Kjøbenhavn, og der gjøres Rede for, at Frederik den sjette med sit Hof var inde i de og de

Boder. I Aaret 1843 aabnedes Tivoli, og dermed var det forbi med „Bakkens“ Herligheder.

Hermed tillader jeg mig at afslutte disse Bemærkninger. Der er altid noget tiltrækkende i at sammenligne Fortiden med Nutiden, og derfor vil man mulig med Velvilje se paa det foregaaende. Det, som her er omhandlet, er visselig ikke noget stort eller betydningsfuldt; men det kan dog altid have sin Interesse, thi det vedrører jo Steder i vort Fædreland, der ere almenkjendte og som have været og forhaabentlig længe ville være af Vigtighed for Folk i Danmark. Den Del af Geografien, der hedder „*Stedbeskrivelse*“ (Topografi) faar netop sin Betydning, fordi den sysler saa meget med det enkelte og smaa og giver Oplysninger derom.

Om Danmarks Varme- og Nedbørsforhold,*)

af V. Willaume - Jantzen, Underbestyrer ved Meteorologisk Institut.

(Hermed Tavle I.—IV.)

Grænserne for de forskjellige Varmebælter paa Jorden følge, som bekjendt, ingenlunde Breddecirklerne, saaledes som det var at vente, eftersom de Steder, der have samme Afstand fra Ækvator, modtage lige megen Varme fra Solen; den vigtigste Grund til denne Uregelmæssighed er den ulige Fordeling af Land og Vand paa Jordoverfladen. Som Følge af Landjordens større Varmefylde ville Fastlandene nemlig om Sommeren opvarmes langt stærkere end Havene, men ogsaa om Vinteren afkøles hurtigere og stærkere end disse.

Man maa derfor skjælnes mellem *Hav-* eller *Kystklima*, som — hvad Varmen angaar — udmærker sig ved forholdsvis ligelige Temperaturforhold, i det saa vel Vinterens Kulde som Sommerens Varme afdæmpes ved Paavirkning fra Havet, ligesom Forskjellen mellem Dagens og Nattens Temperatur bliver forholdsvis lille, og *Fastlandsklima*, der fremtræder med forholdsvis varme Somre og kolde Vintre samt stor daglig Svingning. Denne Forskjel mellem Kysterne og Indlandene mærkes især over Lande af stor Udstrækning; men den kan dog ogsaa, som vi skulle se i det følgende, eftervises i Danmark.

Den *aarlige Middelvarme* for Danmark ligger i de

forskjellige Egne af Landet mellem $6\frac{1}{2}^{\circ}$ og $8\frac{1}{2}^{\circ}$ C.; varmest ere de sydlige Øer, koldest det indre og nordlige Jylland. Kysterne ere i det hele taget noget varmere end det Indre af Halvøen og af de større Øer. Disse Forhold kunne *hverken* forklares af Landets Udstrækning, da denne er saa lille, at der kun skulde blive en aarlig Varmeforskjel af omtrent 1° mellem de varmeste og koldeste Egne, *eller* af Landets Højdeforhold; men Grunden dertil maa søges i Indflydelsen af de Have, som omgive os. Dette vil ogsaa fremgaa af den følgende Undersøgelse af Aarstidernes Middelvarme og af enkelte Dage med særegne Varmeforhold.

Med Hensyn til *Vinterens Middelvarme* fremgaaar det af Fig. I., at det indre og nordlige Jylland samt Sjælland og Bornholm er koldest, medens den største Varme findes i Sydvestjylland, paa Øerne syd for Fyen og over en lille Strækning, der omfatter den nordvestlige Del af Fyen og Samsø. Kysterne have gennemgaaende noget højere Varme end Indlandet; men medens Varmeforskjellen mellem den midterste og den sydvestlige Del af Jylland er henved 2° , er der kun ringe Forskjel, naar man fra Midten af Halvøen gaar i nordlig og østlig Retning, ligesom Sjællands og til Dels Fyens Kyster omtrent ere lige saa kolde som det Indre af disse Øer.

Disse Forhold forklares ved Varmeforholdene i Lan-

*) De hertil hørende Kaart ere velvillig laante fra „Landbrugsordbogen“, Artiklen „Klima“ af Kaptajn Hoffmeyer.
Red.